

STRESZCZENIE

Latem 2021 roku na granicy polsko-białoruskiej rozpoczął się kryzys humanitarny, spowodowany gwałtownym wzrostem skali przymusowej migracji osób w drodze m.in. z Syrii, Erytrei czy Iraku, które próbowały przekroczyć granicę w poszukiwaniu ochrony w Polsce. Na początku 2022 roku kolejny kryzys pojawił się na granicy polsko-ukraińskiej - tam miliony ludzi uciekały przed wojną w Ukrainie, szukając schronienia w Polsce i innych państwach.

W niniejszym raporcie analizujemy, w jaki sposób organizacje lokalne i międzynarodowe - w tym grupy wolontariuszy, oddolne organizacje, grupy aktywistów i osoby prywatne - organizowały i dostosowywały pomoc w zależności od tego, na jakiej granicy prowadziły działania. To badanie wskazuje, w jakim stopniu te dwie reakcje różniły się w latach 2021–2024, i jakie są tego konsekwencje dla jakości i wiarygodności sektora humanitarnego w obliczu różnych kryzysów.

Niezależnie od różnic, odpowiedź na oba kryzysy dowodzi kluczowej roli lokalnych organizacji i nieformalnych inicjatyw w szybkim i skutecznym reagowaniu na potrzeby osób w drodze. Na granicy polsko-białoruskiej organizacje te działały w obliczu poważnych przeszkód prawnych i logistycznych. Wprowadzenie zakazu przebywania w strefie przy granicy, w połączeniu z wrogością władz i kryminalizacją pomocy humanitarnej, zmusiło pracowników organizacji humanitarnych do pracy w tajemnicy. Międzynarodowe organizacje, agencje ONZ i media nie otrzymały dostępu ani upoważnienia do działania w tym rejonie i nie podjęły współpracy z lokalnymi organizacjami ze względu na potencjalne ryzyko dla swojej reputacji i działalności. Działania na granicy polsko-białoruskiej były finansowane głównie ze środków pochodzących z darowizn publicznych, fundacji i organizacji charytatywnych, przy bardzo ograniczonym wsparciu ze strony organizacji międzynarodowych.

Z kolei pomoc na granicy polsko-ukraińskiej spotkała się z dużym wsparciem ze strony różnych podmiotów, w tym rządów krajowych i lokalnych, organizacji lokalnych i międzynarodowych oraz sektora prywatnego. Rząd polski zorganizował systemy umożliwiające legalny pobyt, dostęp do pracy, opieki zdrowotnej, edukacji i innych świadczeń socjalnych. Władze lokalne koordynowały i zapewniały pomoc humanitarną na szczeblu lokalnym, a lokalne organizacje i grupy wolontariuszy udzielały wsparcia w oparciu o swoje dotychczasowe doświadczenie, m.in. w zakresie edukacji, zdrowia psychicznego i wsparcia psychospołecznego (MHPSS), pomocy grupom szczególnie wrażliwym oraz transportu. Reakcja na pełnoskalową wojnę w Ukrainie jest uważana za pozytywny przykład mechanizmu lokalizacji, ponieważ międzynarodowe organizacje pozarządowe (INGO) w znacznym stopniu polegały na pracy lokalnych organizacji.

Analizując obie reakcje na kryzys, badanie stawia również kluczowe pytania dotyczące zdolności organizacji międzynarodowych do przestrzegania zasad humanitarnych w obliczu kryzysu, nawet gdy odmówiono im dostępu do danego regionu. Obecność różnic w odpowiedzi humanitarnej w Polsce podważa pozycję organizacji międzynarodowych w warunkach systemu azylowego Unii Europejskiej. INGO opisują duże wyzwania w związku z negocjowaniem dostępu do niektórych grup, jednocześnie dążąc do utrzymania swojej roli i obecności w kraju. W Polsce organizacje międzynarodowe miały również trudności z dostosowaniem się do specyfiki kryzysu ukraińskiego i musiały dostosować swoje działania do zmieniających się warunków.

W ramach badania przeanalizowano także motywacje osób podejmujących się pracy w sektorze humanitarnych. Ich zrozumienie pozwala dostrzec interesujące aspekty sa-

mej reakcji na sytuację kryzysową. Początkowe motywacje często wynikają z silnego poczucia niesprawiedliwości i humanitarnego obowiązku, które po długim okresie zaangażowania w kryzys mogą prowadzić do wypalenia i wyczerpania. Na granicy z Białorusią wypalenie było dodatkowo potęgowane przez ryzyko kryminalizacji, strach przed przemocą służb i zastraszanie.

Podczas gdy na granicy z Ukrainą nie odnotowano żadnych przypadków kryminalizacji solidarności, na granicy z Białorusią kryminalizacja i przemoc są opisywane jako nieodłączna część pomocy humanitarnej. Osoby pomagające działają w tajemnicy, aby zapewnić pomoc humanitarną, a ryzyko prześladowań i kryminalizacji to dla nich codzienność. Pięciu osobom, które udzieliły pomocy ratującej życie, grozi obecnie do pięciu lat więzienia. Nasi rozmówcy zgłaszali też przypadki nękania przez skrajnie prawicowe i nacjonalistyczne grupy.

Mimo że skala potrzeb na obu granicach jest niezmiennie wysoka, przyszłość pomocy humanitarnej w Polsce jest niepewna. Drastyczne zmniejszenie finansowania, narastająca retoryka antymigracyjna, kryminalizacja solidarności i ogólne wypalenie pomocowe w polskim społeczeństwie wpłynęły na zdolność lokalnych podmiotów do dostarczania wsparcia, zmuszając niektóre z nich do podjęcia decyzji o zaprzestaniu działalności.

Nasz raport dokumentuje te doświadczenia i w oparciu o nie sugeruje konkretne rozwiązania.

KLUCZOWE REKOMENDACJE:

Do organizacji międzynarodowych i agencji ONZ:

1. Chronić każde życie w zgodzie z podstawowymi zasadami humanitarnymi.
2. Doceniać ekspertyzę i profesjonalizm lokalnych organizacji, nawet jeśli wynikają z działań spoza sektora humanitarnego.
3. Poszukiwać innowacyjnych rozwiązań wspierających lokalne organizacje zaangażowane w niesienie pomocy w mniej widocznych lub politycznie wrażliwych kontekstach humanitarnych.

Do donorów międzynarodowych:

4. Zwiększyć elastyczność finansowania pomocy humanitarnej, by móc reagować na mniej oczywiste sytuacje kryzysowe w tym samym państwie lub regionie, zgodnie z zasadami humanitaryzmu i bezstronności.

Do organizacji lokalnych:

5. Identyfikować zasoby, mocne strony i ograniczenia podczas kryzysu lub w trakcie przygotowań do niego. Informować o nich partnerów i inne zainteresowane strony.

Do podmiotów państwowych:

6. Zapewnić uchodźcom taką samą ochronę zgodnie z międzynarodowymi standardami i obowiązującym prawem.
7. Docenić kluczową rolę społeczeństwa obywatelskiego w sytuacjach kryzysowych, włączając organizacje społeczne w procesy decyzyjne dotyczące odpowiedzi humanitarnej.
8. Nie kryminalizować pomocy humanitarnej i zapewnić dostęp osobom niosącym pomoc do osobom w potrzebie.